

OHJE RIUKU AidAN TEKOON

**Lähdeteksti: Matts Andersén: Vi uppför en traditionell gårdsgård.
Ett kompendium med bygginstruktioner 2016**

Valmistelut

Syksyn tai talven aikana kaadetaan puumateriaali aitoja varten: aidakset ja seipäät tehdään tavallisesti kuusesta.

Aidakset: Niiden tulisi olla vähintään 5 metriä pitkiä, mutta ne voivat olla pidempiäkin, jopa 10-metrisiä. Aidaspuiden paksumman pään halkaisijan tulisi olla 8 - 15 cm. Kaikki paksummat aidakset halkaistaan kevään aikana. Se tehdään kirveellä ja koivusta tai omenapuusta valmistettujen puukiilojen avulla (rautakiilojakin voi käyttää), joita lyödään aidaksen pituussuunnassa niin pitkälle kuin pystytään.

Sahattua puutavaraa pitää välttää koska siitä tulee huojuva aita, jolla ei ole historiallista taustaa. Käsin veistetty aidas on usein kiero ja siten se nojaa jostain paikasta seipien vastaan ja aita tulee tukevammaksi. Lisäksi se on lahonkestävämpi koska lohkottu pinta on tiiviimpi kuin sahattu.

Seipäät: Seipäiden tulee olla 2 - 3 metriä pitkiä ja halkaisijaltaan korkeintaan n. 5 cm paksummasta päästään ja mikäli mahdollista vain sormenpaksuisia ohuemmasta päästään. Tiheäkasvuinen kuusi on lahonkestävämpi kuin nopeakasvuinen puu. Seipäiden kestävyys lisääntyy myös, mikäli se pää puusta, joka lyödään maahan, hiillettään avotulella niin, että sen pintaan syntyy hiilletty kuori. Seipäiden sama kohta voidaan myös seisottaa terva-astiassa muutamia vuorokausia, jolloin sen lahonkesto myös paranee.

Aidan pystytys

Juuri ennen kuin aitaa ryhdytään pystyttämään, kaadetaan n. 1 - 1,3 metriä korkeita pieniä kuusia (vitsaksia) käytettäväksi seiväsparien välisinä sidoksina, joiden varassa aidakset lepäävät. Jokaista seiväsparia varten tarvitaan kolme vitsasta.

Vitsakset: tehdään tavallisesti runsaan metrinhokuisista pikkukuusista, jotka puolitetään pitkittäissuunnassa. Se on helpointa, jos ne ovat melko reheväkasvuisia. Liian reheväkasvuinen kuusi voi olla hauras, kun taas hidaskasvuinen kuusi on sitkeä ja työläs halkaista. Kuusesta poistetaan latvaa lukuun ottamatta oksat. Yhtä paljon oksia otetaan molempiin käsiin ja vedetään vitsas halki, taivuttamalla osia tasaisella voimalla peukaloita apuna käyttäen kohti runkoa. Jos halkeama alkaa mennä vinoon, sen voi ohjata jälleen kohti keskikohtaa vetämällä voimakkaammin sillä kädellä, jonka puolella on paksumpi osa vitsaksesta.

Vitsakset ovat tuoretavaraa, jotka kuumassa auringossa voivat tulla käyttökelvottomiksi muutamassa tunnissa. Älä siksi tee vitsaksia enempää kuin ehdit käyttää päivän aikana ja säilytä ne kosteassa muovipeitteen alla, muovisäkissä tai vastaavassa. Vitsakset voi laittaa veteen, mutta ne tulevat liukkaiksi, jolloin niitä on vaikea työstää. Vitsakset voi myös lämmittää ennen käyttöä, toisin sanoen ne pidetään hetki tulen lämmössä, jolloin niistä tulee helppoja työstää. Varsinkin viileällä säällä tämä menetelmä voi olla hyvä.

Rautakangella lyödään reiät seipäille noin 8 - 12 cm etäisyydelle toisistaan (etäisyys riippuu aidasten paksuudesta). Seipäät lyödään maahan riittävän syvälle niin että aita pysyy tukevasti pystyssä.

Seiväsparien etäisyys toisistaan voi vaihdella metrillä puoleentoista metriin. Sundomin museossa on käytetty 1- 1,3 metrin etäisyyttä.

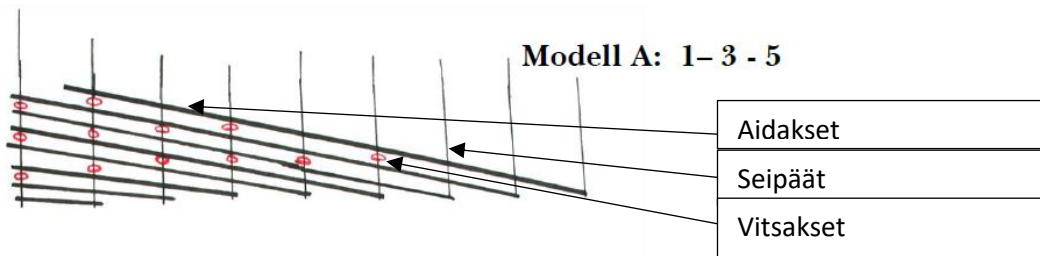
Vitsakset sidotaan kahdeksikkona seipäiden ympärille. Sitominen aloitetaan vitsaksen latvalla, jonka pienet oksat voidaan lukita ensimmäisen seipään vitsaksen alle. Vitsaksen kaarnapuoli käännetään seipäitä kierrettäessä ulospäin ja ylöspäin niiden välissä, joten käytännössä vitsasta käännetään puoli kierrosta, kun se viedään toista seivästä kohti. Kahdeksikkojen voidaan tehdä 2, 2½ tai 3.

Mikäli mahdollista, vitsakset sidotaan aina samalle korkeudelle maan pinnasta. On tärkeää, että vitsakset sidotaan tiukasti niin, että ne pysyvät tiukasti paikoillaan, eikä aita kolise. Vitsaksen loppupäätä ei tarvitse sitoa sillä se pysyy paikoillaan muutenkin. Kun vitsas on sidottu, se lyödään paikoilleen kirveen kanssa. Tarvittaessa voi vitsaksen yli menevää päätä lyhentää. Aitaa voi tehdä eri kaltevuuksilla ja sen tiheys riippuu aidaksien pituudesta. Aitatyypin nimeäminen perustuu siihen, miten tiheästi aidakset sidotaan.

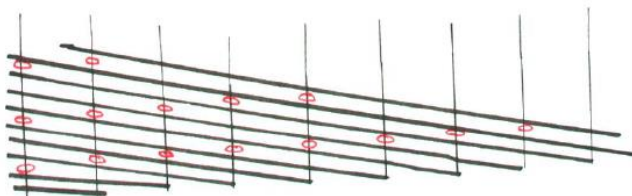
Kaksi tavallista aitamallia

Jos aidakset sidotaan joka toiseen seiväspariin, tulee aidasta jyrkempi ja harvempi: **Malli A; 1-3-5**. (Tämä on malli, jonka Gunnar Rosenholm kuvaa kirjassaan Solf sockens historia II ja malli, jota on käytetty myös Sundomin ja Stundarsin museoissa).

Mikäli aidakset sidotaan joka kolmanteen seiväspariin, aidasta tulee hyvin tiheä: Malli B; 1-4-7. (kts. piirros malleista). Ensimmäisiin ja viimeisiin seiväspareihin voi tulla mallissa A jopa 6 vitsasta ja mallissa B jopa 9 vitsasta. Aidaksia laitetaan paikoilleen sitomisen tahtiin. Niiden tulisi olla suunnilleen saman paksuisia ja muutenkin samanlaisia keskenään, jotta aidasta tulisi tasainen. Aidasten liitoskohdissa suositellaan terävien päiden limittämistä.

Modell B: 1 - 4 - 7

Kaksi tyypillistä aitamallia Pohjanmaalla.

Aita voi kulkea pienten kivien ja kallion yli vinotukien tai ylimpiin vitsaksiin kiinnitettävän tuen avulla. Mäkisessä maastossa on välillä pakko tehdä siirtymiä aitaan. Tuolloin on tärkeää, että siirtymä aloitetaan jo 8 – 10 metriä ennen maastoestettä.

Tottunut aidantekijä voi tehdä 50 metriä aitaa päivässä. Vaikeinta ja tärkeintä työssä on, että siihen on käytettävissä hyviä vitsaksia.

Aidan elinikä määräytyy sen mukaan, miten kauan tukiseipäät kestävät. Niiden lahoamisen estämiseksi seipäiden voi antaa seistä muutaman päivän astiassa, jossa on yhtä paljon puutärpättiä ja tervaa. Vaihtoehtoisesti tukiseipäät voi hiiltää avotulella niiden kestävyuden parantamiseksi. Seipäät tulisi myös tehdä ylipitkinä, jotta niitä voidaan käyttää monta kertaa. Kun seipäät ovat lahonneet, katkaistaan vitsakset ja aidakset saavat pudota maahan. Lahot osat seipäistä veistetään pois ja ne lyödään uudelleen maahan. Sen jälkeen kasataan aita uudelleen ja ainoa, mitä pitää uusia, ovat vitsakset. Tällainen korjaus voidaan tehdä aidalle kaksi tai kolme kertaa.

Kirjallisuutta:

Ahlbäck Ragna	Bonden i svenska Finland - teori och praktik inom åkerbruk och boskapsskötsel. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1983.
Danielsson Jan & Gerdehag Peter	Bondeboken. Prisma 2001
Gustafsson J-E	Hägnader och stängsel i kulturlandskapet. Historik och arbetsbeskrivning över äldre och modernt hägnadsarbete. Riksantikvarieämbetet, Stockholm. ISBN 91-7192-775-1.
Hagander Sten	Gärsgården i vårt landskap. Södertälje 1995
Lång-Kivilinna Gunilla	Gårdstun. Österbottens Konstkommission 2000
Korhonen Teppo	AITA – perinteiset aidat ja portit, Maahenki 2013
Rosenholm Gunnar,	Solf sockens historia II. Allmogekulturen i Solf byarna med Munsmo. Solf kommuns förlag 1965.
Thunell Sören	Vård av trähus. En handbok i vård och upprustning av gammal träbebyggelse. Lts förlag, Stockholm 1977.
Ex. på webbsidor 2016	Svenska gårdsgårdar - http://www.svenskagardsgardar.se/ och Mikael's blogg - http://svenskagardsgardar.blogspot.com/

Alkuperäinen teksti: **Matts Andersén: Vi uppför en traditionell gårdsgård. Ett kompendium med bygginstruktioner. 2016.**

Tekstin vapaa suomennos: Anni Lehtimäki. 2019.